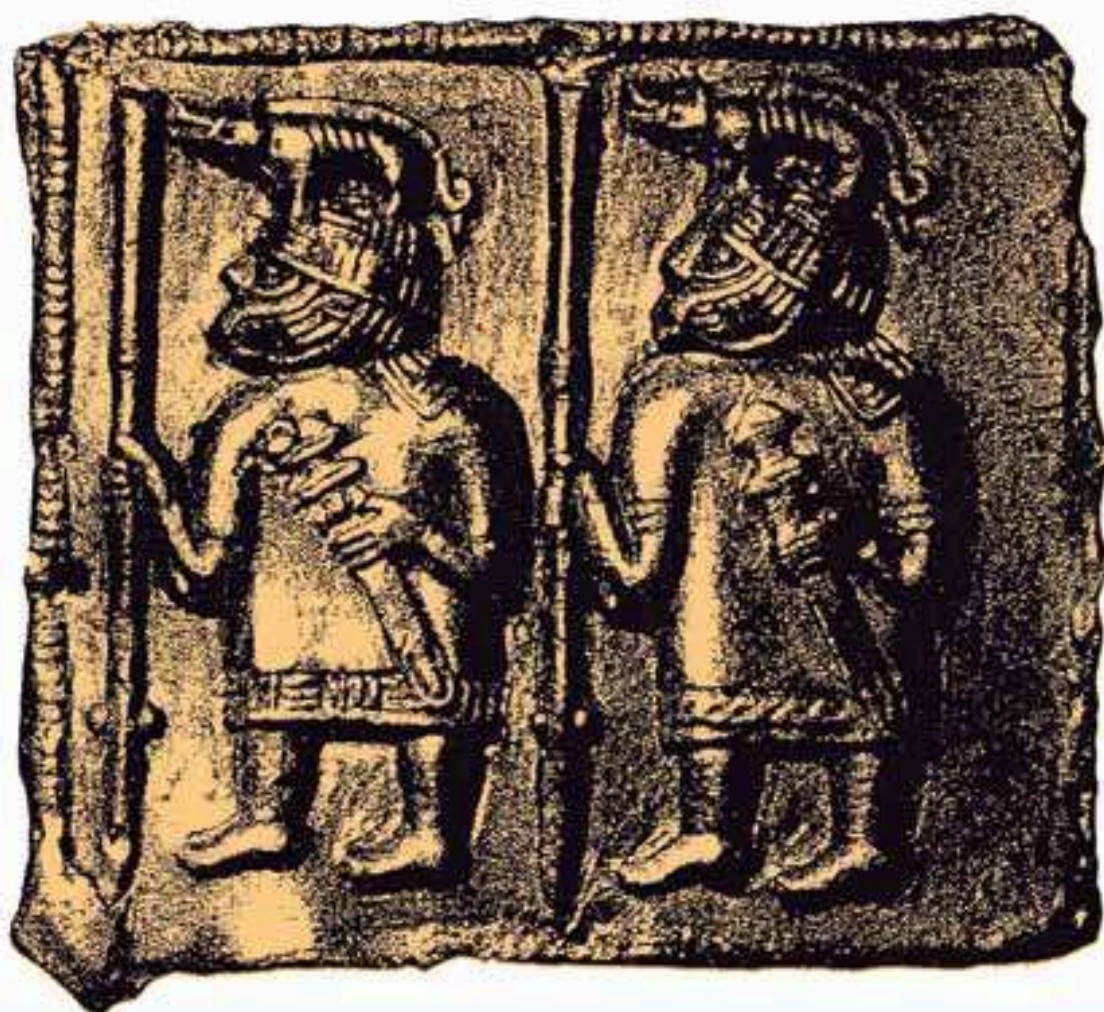

Jarmila Bednaříková

STĚHOVÁNÍ
NÁRODŮ
A SEVER
EVROPY

Vikingové
na mořích
i na pevnině

HISTORICA

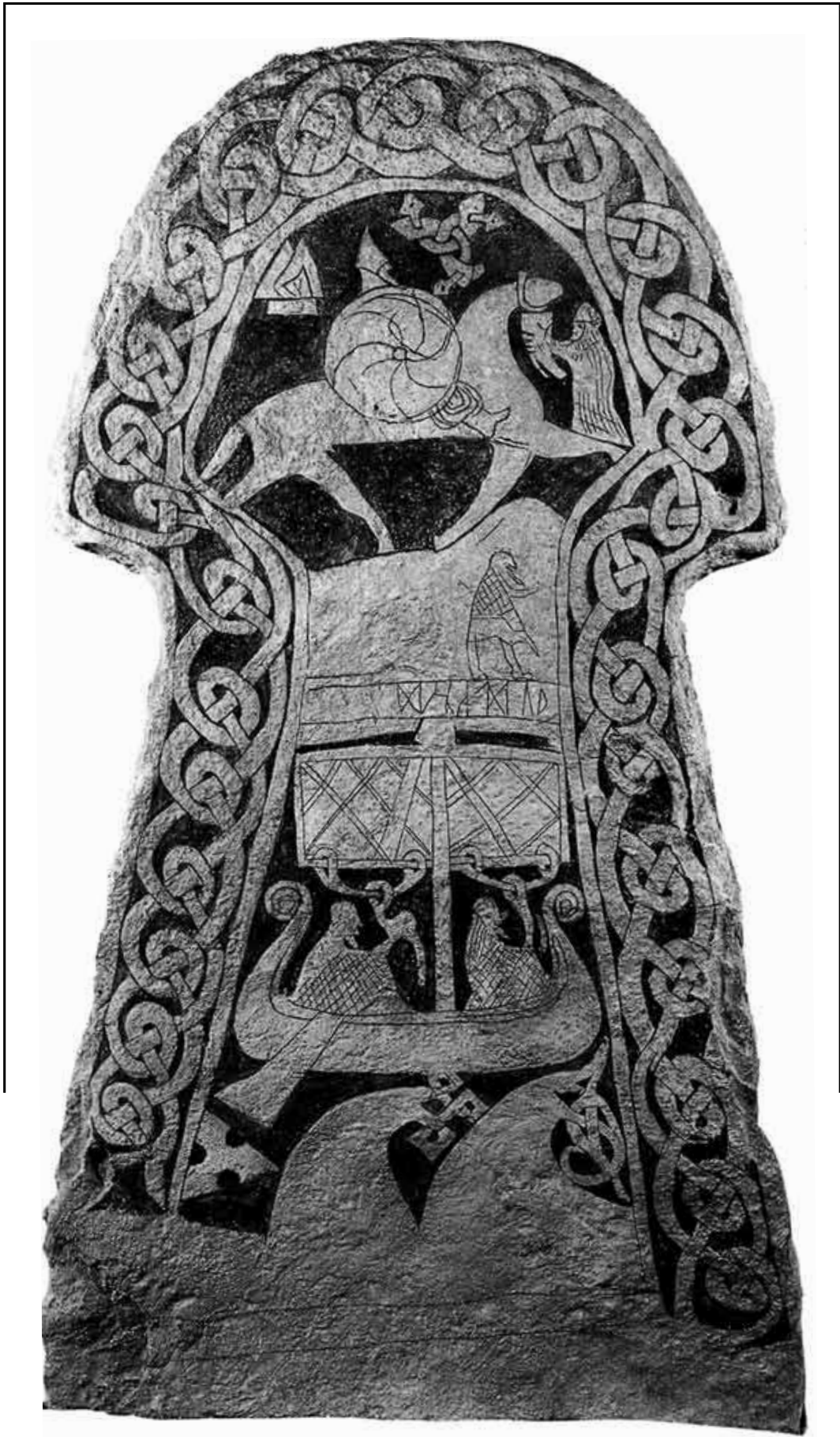

VYŠEHRA D

J A R M I L A
B E D N A Ř Í K O V Á

S T Ě H O V Á N Í
N Á R O D Ů
A S E V E R E V R O P Y

Jarmila
Bednaříková

STĚHOVÁNÍ
NÁRODŮ
A SEVER
EVROPY

Vikingové
na mořích
i na pevnině

Vyšehrad
Praha
2017

HISTORICA

EDICE HISTORICA

Ilustrace vybrala autorka

Vyobrazení na s. 44, 51, 66, 78, 84, 97, 108,
130, 132, 186, 209, 210, 211, 215, 233

a v příloze obr. 2, 4–6, 10–13 převzata z:

Williams et al, *The Viking*. Nationalmuseet København 2013

Typografie Zdeněk Stejskal

Odpovědný redaktor Filip Outrata

E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2017 jako svou 1580. publikaci

Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)

Doporučená cena E-knihy 180 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

© doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc. 2017

ISBN 978-80-7429-839-4

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

OBSAH

ÚVOD	9
NEJSTARŠÍ ZPRÁVY O GERMÁNSKÉM SEVERU	16
DOBA VIKINSKÁ – PŘECHODNÉ OBDOBÍ DĚJIN	34
Státy přechodného období mezi starověkem a středověkem	35
Severští králové	40
SPRÁVA SKANDINÁVSKÝCH ÚZEMÍ, SPOLEČNOST, ZÁKONY A VOJENSTVÍ	61
Královská správa	61
Složení skandinávské společnosti	65
Právo vikinského období	68
Vojenství a vikinské lodi	72
VIKING A JINÉ ZDROJE OBŽIVY	81
Výboje, usidlování, tributy a výkupné	81
VIKINGOVÉ A KARLOVSKÁ ŘÍŠE	87
BRITÁNIE, IRSKO, SKOTSKO A OSTROVY V MOŘÍCH OKOLO NICH	129
Island a Grónsko	143
Objevení Vinlandu	147
VIKINGOVÉ VE STŘEDOMOŘÍ	155
NORMANI V RUSKU A JEJICH VZTAHY K BYZANCI	176
DALŠÍ ZPŮSOBY OBŽIVY V DOBĚ VIKINSKÉ	190
Zemědělství	190
Řemesla	194
Obchod	196

INTEGRACE.....	201
POLYTEISTICKÉ NÁBOŽENSTVÍ A ETIKA VIKINGŮ.....	207
PRAKTIKY CHRISTIANIZACE NA GERMÁNSKÉM SEVERU.....	219
ZÁVĚR.....	247
Prameny	251
Literatura.....	255
Osobní jména	260
Kmeny, národy	266
Zeměpisné pojmy	269

ÚVOD

Počátek vikinského období je kladen do doby kolem roku 800 po Kr. Předcházela mu doba zvaná vendelská, v níž se utvářela řada charakteristických rysů vikinské epochy a jejíž začátek je datován do poloviny 6. století.¹ Stanovení periodizačního mezníku, který by opravdu uspokojivě vyjádřil konec vikinského věku, je značně obtížné. Dění tohoto období zasáhlo totiž kromě Skandinávie i mnoho jiných oblastí: Britské ostrovy, franskou říši a následné státní útvary, které na jejím území vznikly, Pyrenejský i Apeninský poloostrov, Island a Grónsko, území Slovanů a dalších etnik v Pobaltí, byzantské říše nebo Ruska. Každá z těchto oblastí by svou vikinskou dobu mohla vymezit trochu jinak.² Vrchol vikinských výbojů a migrací v celoevropském měřítku představuje však 9. a 10. století.

Prameny, z kterých lze vikinské období poznávat, jsou početné a různorodé. Jde např. o kroniky evropských států, ležících mimo Skandinávii – latinsky psané prameny z franské říše či jejich nástupnických států, v latině i v domácích jazycích vzniklé kroniky z oblasti dnešní Británie a Irska, latinské prameny z území Itálie a řecké původem z byzantské říše, Nestorův letopis sepsaný ve staré ruštině, a velmi důležité jsou i arabské prameny z různých končin muslimského světa. Dále o této době vypovídají prameny vzniklé přímo ve Skandinávii či jiném normanském prostředí, jako díla Ariho Moudrého, Snorriho Sturlusona, Starší Edda, početné islandské a norské ságy či básně skaldů, islandské zákony, kronikář Saxo Grammaticus, kroniky vzniklé v normanské Normandii, různé legendy o světcích. Při studiu zdrojů severské provenience seznáme, že i ságy a básně měly sloužit především k uchování historické paměti a mohou být cenným pramenem. Záleží na tom, jaké informace v nich hledáme. Např. pro sakrální pojetí vlády na germánském severu, polyteistické zvyklosti, vikinské lodi a cesty, vojenství, myšlení, morálku, ale i vývoj některých institucí správy

¹ ARHENIUS, B. Vendelzeit. In Reallexikon der germanischen Altertumskunde Bd. 32. Berlin–New York 2006, s. 132n.

² V současné literatuře se nejčastěji jako závěrečný periodizační mezník vikinské doby vyskytuje polovina 11. stol. Pojem vikinská doba vytvořil v r. 1873 J. J. A. WORSAAE v díle „De Danskes Kultur i Vikingetiden“.

mají leckdy vysokou hodnotu a epigrafika i archeologie potvrzuje stále víc jejich údajů.³ Dále k poznání vikinské doby značně přispívají runové nápisy a obrazové kameny, a velmi mnoho nových poznatků především v poslední době přinesla archeologie.

Význam pojmu „Vikingové“ bývá někdy vykládán jako „obyvatelé fjordů“⁴, nověji můžeme tuto etymologii nalézt např. v práci francouzského badatele R. Boyera.⁵ Nicméně nemálo pramenů užívá tohoto pojmu ve smyslu „bojovníci, nájezdníci, námořní lupiči“, a to někdy bez ohledu na etnicitu. Snorri Sturluson např. hovoří o estonských nebo slovanských Vikinzích.⁶ Ve Starší Eddě, v První písni o Helgim, vítězi nad Hundingem, jsou „vikingové“ v podstatě synonymem pro hrdiny.⁷ Ve Druhé písni o Helgim čteme (o valkyrje), že „... vítězila jak vikingové. Až v zajetí ji Helgi vzal“⁸ a hrdinka Brynhild (která je vlastně převlečený Helgi) o sobě také říká, že byla na vikinských výpravách.⁹ Velmi instruktivně pojem Vikingové vykládá slovník, který byl v 10. století porýzen ke staroanglické básni Widsith, v níž jsou Vikingové nazýváni *Wicinga cynn*.¹⁰ Ve slovníku se dočteme následující: *Pirata vel piraticus – Wicing. Archipirata: Yldest Wicing*. Vikingové jsou zde tedy mořští lupiči, piráti. Pojem *piratae* se v dobových latinských pramenech nejednou vyskytuje jako synonymum pro Vikingy, což je nepochybně jedním z nejpřesvědčivějších důkazů pro výklad tohoto označení.¹¹

³ Srovnejme například tyto informace: Hákon Dobrý podle Heimskringly zrušil zasvěcení poháru starým božstvům znamením kříže. Kříž býval vyrýván i na arabské mince, nesoucí výroky z koránu. Písemné svědectví o určité praxi je tu potvrzeno hmotným.

⁴ Srov. Cambridge Medieval History III (dále CMH III). Cambridge 1922, s. 309; *vik* je norský pojem pro fjord. Dalo by se připomenout, že ve starém jazyce Franků pojem *wig* také označoval bojovníka (najdeme jej např. ve jméně Chlodwig).

⁵ R. BOYER, Pour présenter les Vikings. www.clio.fr/bibliotheque/pour_presenter_les_Vikings_asp, s. 11. Autor píše, že jde především o charakteristiku obchodníků, která je ve slově Vikingové akcentována, a chápe tedy termín *vik* jako fjord. Slovo „vara“ v pojmu Varjagové vykládá jako *routes*. Dále je zajímavý jeden z názvů pro Vikingy v Irsku: Lochlann, související s jezery (Srov. C. F. KEARY, *The Vikings in the Western Christendom AD 789–AD 888*. Milwood 1975, s. 193).

⁶ Heimskringla VI 16. (V případě citací 1. dílu Heimskringly označujeme z úsporných důvodů jednotlivé ságy římskými číslicemi. Znamenají: I – Sága o Ynglinzích; II – Sága o Hálfdanovi Černém; III – Sága o Haraldovi Krásnovlasém; IV – Sága o Hákonovi Dobrém; V – Sága o Haraldovi, zvaném Šedý plášť, VI – Sága o Olafu Tryggvasonovi.)

⁷ První píseň o Helgim, vítězi nad Hundingem 37 a 29.

⁸ Edda, Druhá píseň o Helgim, vítězi nad Hundingem 4 a srov. 24.

⁹ Edda, Brynhildina cesta do podsvětí 3.

¹⁰ Pojem *cynn* sice znamená lid, kmen, a ve výčtu kmenů jsou Vikingové a tzv. Lidvikingové uváděni na třech místech básně (v. 47, 59 a 80). Slovníkové vysvětlení pochází z 10. stol., stejně tak jako písemná podoba básně. Přesto však Widsith vybízí v otázce významů pojmu Vikingové k dalšímu bádání.

¹¹ Srov. např. Adam. IV 6: *pyratae, quos illi Wichingos appellant*.

Dračí hlava ze 7. stol.,
z vendelského období.
(Muzeum Aan de Stroom,
Antverpy).

Zajímavě pojmu *pirata* užíval dánský středověký spisovatel Saxo Grammaticus: O dánském biskupu Absalonovi napsal: ...*non minus piratam se, quam pontificem gessit* (choval se stejně tak jako pirát – rozumějme bojovník – i jako kněz). Slova *pirata* užívá totiž Saxo podle J. R. Haglanda pro bojovníky, a to za víru i proti ní.¹²

Také v nejnovější literatuře k vikinskému období najdeme etymologie stejného typu. Podle J. L. Byocka pojem *víkingar* znamená muže, kteří se sdružili,

¹² J. R. HAGLAND, The Theme of Marriage and Consanguinity in Early Norwegian law. In: Scandinavia and Europe 800–1350. Contact, Conflict, and Coexistence. In: J. Adams and K. Holmann (Ed.). Turnhout 2004, s. 34.

aby si na lodích dobývali kořist.¹³ J. Simpsonová pojem Vikingr vykládá jako „pirát“, viking znamená podle ní cestu za pleněním přes moře.¹⁴ Také podle dalších autorů „viking“ znamená ozbrojené nájezdy a pirátství.¹⁵ Skandinávci sami sebe původně nazývali podle území, kde žili: muži z Vestfoldu, Opplandu, atd. Užívali i označení „muži ze severu“. S postupným procesem sjednocování jednotlivých skandinávských království pak přijímali národní jména. Arabské prameny Vikingy nazývaly také *madžús* – mágové (jak se označovali kněží perského zoroastrismu). Nevybrali si tu vojenskou stránku jejich činnosti, ale zaregistrovali hlavně to, že byli pohany.¹⁶ Z uvedeného vyplývá, že pojem Vikingové se přinejmenším v naprosté většině používal pro označení bojovníků, nájezdníků, pirátů a vyjadřoval způsob života těch, s nimiž se autoři pramenů setkali. Někdy jej mohli samozřejmě užít také pro obchodníky, činnost bojovníků a obchodníků však v mnoha případech splývala.

Obtížný může být ovšem i výklad jiných pojmů. Prameny např. leckdy volně zachází s výrazy *Normanni* a *Dani*, přičemž termín *Normanni* může označovat skandinávské Vikingy obecně. Je tomu tak ve franských análech (např. *Annales Bertiniani* užívají pro vikinské nájezdníky v karlovské říši bez nějakého systému výrazy: *pyratae Danorum*, *pyratae Nordmannorum*, *Dani*, *Nor(d)/manni*, *pyratae*) i v Anglosaské kronice.¹⁷ Dále je v anglosaském prostředí pro skandinávské Germány užíváno i obecného označení *haedene* (pohané). Nelze tedy vždy jednoduše a jednoznačně zjistit, z kterého skandinávského území konkrétní Vikingové připluli. Povědomí o existenci Dánska, Norska a Švédska jako určitých, nejprve geografických celků, se v době vikinské teprve utvářelo, a to od 2. poloviny 9. století.¹⁸

Bylo by tedy vlastně třeba zvážit, zda pojem Vikingové psát s velkým, anebo malým v. Ne ve všech případech by však bylo snadné rozlišovat, současníci se většinou nejdříve a také nejčastěji setkávali s germánskými obyvateli Skandinávie jako s nájezdníky a mořskými lupiči a přenášeli někdy jejich název na celá společenství, z nichž tito bojovníci pocházeli, třebaže většina Skandinávců nepochybně žila pokojným životem zemědělců, chovatelů dobytka, řemeslníků a obchodníků. Proto též zůstaneme u dosavadního způsobu užívání i psaní tohoto slova. Pojmy Vikingové a Normani budeme ze

¹³ J. L. BYOCK, *Viking Age Iceland*. London 2001, s. 12.

¹⁴ J. SIMPSON, *Everyday Life in the Viking Age*. New York 1987, s. 11.

¹⁵ G WILLIAMS – P. PENTZ – M. WEMHOFF (ed.), *Viking*. Kopenhagen 2013, s. 17 a 79n.

¹⁶ AZMEH al A., *Barbarians in the Arab Eyes. Past and Present* 134. Oxford 1992, s. 3–18.

¹⁷ Srov. Anglosaská kronika ad a. 787: *III scipu Nordmanna of Heredalande* (tři normanské lodi ze „země ozbrojených lupičů“); v latinské verzi zjistíme, že šlo o Dány.

¹⁸ E. ROESDAHL, *The Emergence of Denmark and the Reign of Harald Bluetooth*; C. KRAG, *The Creation of Norway*. In: S. Brink – N. Price (Ed.) *The Viking World*. Oxford–New York 2008, s. 647 a 653.

stylistických důvodů tam, kde to kontext umožňuje, užívat jako synonyma, a to pro Germány původem ze Skandinávie. V latinských pramenech o Normanech v Itálii a na Sicílii najdeme jen pojem *Normanni*. I to by mohlo být určitým důkazem pro chápání výrazu „Vikingové“ jako „bojovníci, nájezdníci“ (pokud prameny takto neodrážejí fakt, že zřejmě většina jich přišla z Normandie). Nešlo tu o stejná kořistnická tažení, jako např. do karlovské říše. Byli to původně vojáci ve službách italských mocných, z kterých se stali dobyvatelé. Případ Varjagů na Rusi je pak ještě o něco složitější.

Vikingy v nejtradičnějším slova smyslu, chápané jako nájezdníky, ale i slavné mořeplavce a cestovatele, charakterizují velmi dobře verše, napsané na gripsholmském runovém kameni z doby kolem roku 1050, tedy zhruba z konce vikinské epochy: „Odvážně cestovali, daleko se vypravili pro zlato, nasýtí orly¹⁹ daleko na východě, a zemřeli pak na jihu, v zemi Saracénů“. Vikinský vůdce z první poloviny 11. století Ingvar měl přívlastek, který by se dal přeložit jako „Cestovatel do daleka“.²⁰ Dalekých cest se účastnil také Nor Thorer, řečený Pes. Plul z Norska do Bílého moře a zpět. Z dnešního Archangelska prý přes Ladogu a Byzanc doputoval až do Jeruzaléma. Švéd Ormiga navštívil Byzanc, Jeruzalém, Island a obecněji území muslimského chalífátu na východě.²¹

Výboje a daleké cesty byly nejenom „podnikáním“, jehož si, alespoň podle severských pramenů, vážili sami Vikingové, ale i charakteristikami Vikingů v očích jiných současných populací. Výboje začínaly nejprve skromně, rozrostly se v průběhu 9.–10. století a v následujícím období (s výjimkou Itálie a Sicílie) už zase doznávaly. Prameny evropského kontinentu neumožňují vždy spolehlivě (anebo aspoň s větší mírou pravděpodobnosti) zjistit, jak velká množství Skandinávců útočila, třebaže někdy najdeme přímo počty válečných lodí anebo padlých bojovníků. Anglosaské prameny rozlišují mezi pojmy *here* – což znamená bojovníky na tažení za kořistí, ozbrojené lupičské bandy – a *fyrð* pro větší armádní uskupení.²² Nicméně ani údaje o těch nejpočetnějších vikinských výpravách nemohou společnost vikinské doby představit převážně jako společenství nájezdníků a ozbrojených lupičů. Vždyť stejný dojem učinili i Germáni 1. století př. Kr. na C. Iulia Caesara.²³

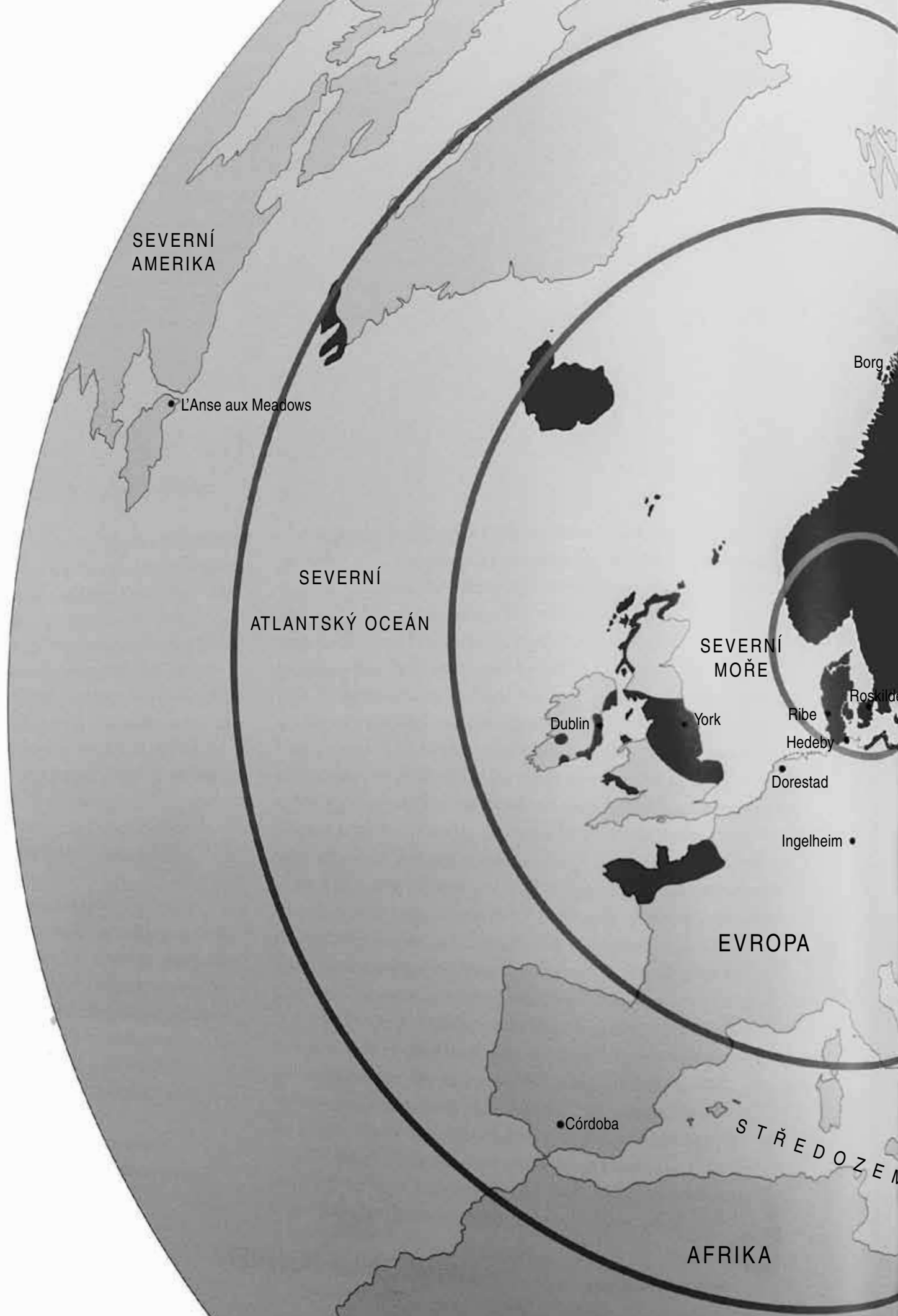
¹⁹ Sycení orlů nebo jiných dravců je metaforou pro boj a pobití nepřátel.

²⁰ G. WILLIAMS, Warfare and Military Expansion. In G. WILLIAMS – P. PENTZ – M. WEMHOFF, The Viking. Nationalmuseet København, 2013, s. 81.

²¹ E. OXENSTIERNA, Die Wikinger. Mundus Verlag 2002, s. 285n. Objevuje se vágní pojem Serkland, země Saracénů, myslí se tím snad území chalífátu na východě, ale Snorri Sturluson klade toto území i do Afriky. Srov. A. Ture JOHNSON, Austr i Karusm och Sarklandsnamnet. Fornvännen 42, 1947, s. 290–305.

²² G. WILLIAMS. In o. c. Viking, 2013, s. 85.

²³ Caesar, Bell. Gall. VI 22.

SEVERNÍ AMERIKA

• L'Anse aux Meadows

SEVERNÍ ATLANTSKÝ OCEÁN

Borg

SEVERNÍ MOŘE

Dublin

York

Ribe

Hedeby

Dorestad

Ingelheim •

Roskilde

EVROPA

• Córdoba

STŘEDOZEMNÍ MOŘE

AFRIKA

Vikinský svět na speciálně upravené mapě, převzaté z publikace: G. WILLIAMS, P. PENTZ, M. WEMHOFF, The Viking, Nationalmuseet København 2013, kde je Skandinávie ve středu cest a usídlování Vikingů.

